

IORDAN DATCU. *Miscellanea ethnologica*. – București, Editura SAECULUM I.O., 2010

Este titlul recent apărutului volum al reputatului nostru antropolog, Iordan Datcu. O lucrare masivă, care cuprinde cronicile, comentariile, analizele mai tuturor cărților din domeniul culturii populare publicate în spațiul cultural al vorbitorilor de limbă română. Unele texte datează din deceniile șapte și opt, dar marea majoritate sunt materiale apărute în ultimii ani, timp în care autorul s-a dedicat cu un devotament exemplar, aș spune cu eroism, consemnării realizărilor editoriale din sfera etnologiei, recuperării unor personalități a căror operă risca să fie dată uitării și, nu în ultimul rând, integrării în cultura națională a contribuțiilor confrăților din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și Maramureșului. O discuție atentă se cuvine fiecăreia din ideile directoare ale cărții. Este ceea ce intenționăm să facem, dedicând prima parte a acestui comentariu contribuțiilor pe care autorul le aduce la cunoașterea ținuturilor de dincolo de Prut.

Folclorul Basarabiei, ca și al celorlalte ținuturi de la est locuite de români, ne-a rămas necunoscut o jumătate de veac. Ocazional, mai aflăm de existența câte unei colecții de *cântece narodnice*, tipărită în alfabet chirilic, din care lipseau întotdeauna colindele, descântecele, bocetele, dar și baladele sau cântecele istorice, nu fiindcă nu existau, – aveam să descoperim, – ci doar fiindcă erau expresia unor „obiceiuri vechi” care deci trebuiau eliminate. Găseai însă *folclor moldovenesc din periodu sovietic*, în care se aflau din belșug referințele la *viața norocoasă a truditivilor din Moldova*.

Se adăugau la aceasta altfel de vești rele, unele tragice. Știrea dispariției, în 1940, la scurt timp după ocuparea provinciei, a

lui Petre V. Ștefănuță, sociolog, folclorist, director din 1939 al Institutului Social Român din Basarabia, unul dintre spiritele nobile, produs al acestor ținuturi, ajunge în țară îndată după izbucnirea războiului. Împrejurările în care s-a produs însă moartea lui aveau să devină publice mult mai târziu. A fost necesară pentru aceasta investigația lui Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. Rezultatele ei au fost publicate abia în 1991, în introducerea la volumul Petre V. Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare*, I-II, Chișinău, Editura Știința. Așa aflăm că după ocuparea sovietică, cercetătorul a fost acuzat de a fi *aghent al imperialismului românesc, românofil, antisovietic, antisocialist, fascist, antisemit, obiectivist*. Oricare din acuze echivala cu condamnarea la moarte. Este de altfel pedeapsa la care este condamnat, comutată apoi în zece ani de închisoare, pentru a se încheia scurt timp după aceea cu decesul într-un lagăr de muncă silnică pentru deținuți politici (*ispravitelno-trudovaia kolonia*) din R.A. Tătară, la 12 iulie 1942. Întregul efort de dezvinovățire în cursul procesului care a avut loc s-a dovedit de prisos. Foștii lui colegi au depus mărturie care confirma cu prisosință acuzațiile. Un rol cu deosebire lamentabil l-a jucat șeful sectorului de limbă și literatură moldovenească de la Institutul de istorie, economie, limbă și literatură de pe lângă Sovietul Comisarilor norodnici al R. S. S. Moldovenească, un anume I. D. Ciobanu. Într-un moment în care Ștefănuță milita în favoarea limbii literare și păstrarea scrierii cu litere latine, acesta publica în replică un text din care cităm doar câteva rânduri: *Ei pe sub masca de șrift latin îngunioșasc limba moldovenească cu cuvinte și întorsături*

neînțelese și străine norodului nostru. De-o vorbă: în loc de șias, gazetă, ajuns, întâmplare, plată pune: oră, ziar, succes, caz, salariu ș.a.m.d. Dar lor spurcaților nu le-a sporit, n-au putut să-și îndeplinească gândurile lor mîrșave. Mulți ani mai târziu, în 1989, același va publica un articol, *Cuvânt despre Petre Ștefănuță*, în care se va erija în apărător al învățatului pe care l-a însoțit cu atâta entuziasm spre ghilotină. Vezi în acest sens alături de articolul lui I. Datcu, *Un martir din Basarabia*, textul „*Iată cum am pierdut un savant de o mare cultură*”, din volumul *Vămile grave* (Editura Univers, București, 1999) de Sanda Golopenția.

Soarta altora nu a fost cu mult diferită. Gheorghe V. Madan, un alt folclorist basarabean, susținător al învățământului în limba națională, a avut de suferit prigoana poliției țariste. În condițiile în care procesul de deznaționalizare dura de aproape o sută de ani, un articol ca cel publicat în 1907 de Madan în revista *Moldovanul*, în care afirma că *noi n-avem dreptul, nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea* (de limba română – n.n.) *căci lepădându-ne de limba părintească de neamul nostru ne lepădăm*, nu putea rămâne fără ecou. În urma acestei luări de poziție, Gh. V. Madan este silit să treacă Prutul în România, unde va urma studiile la Conservatorul de artă dramatică și unde își va publica colecțiile de folclor, doar pentru a ajunge din nou în vizorul autorităților rusești, de data asta sovietice. Agenții NKVD-ului îl interoghează în 1940 asupra poziției lui naționaliste. Folcloristul reușește pentru moment să evite arestarea și să se refugieze pentru a doua oară în România, unde va muri câțiva ani mai târziu. O șansă mai bună a avut Tatiana Gălușcă-Cârșmariu, care a plecat la timp în România, unde și-a putut continua opera de cercetare. Din informațiile culese de ea aflăm că *Miorița se cântă la priveghiul și la înmormântarea unui cioban. Obiceiul de a boci ciobanii la stână îl au și mocanii din Basarabia*. Este consemnarea unei practici arhaice conservate până aproape de zilele noastre în spațiul dintre Prut și Nistru.

Situația nu a fost diferită în Transnistria, unde a activat, până la refugiul în România, Nichita Smochină, cel mai însemnat cercetător al culturii populare din zonă. Plecarea s-a produs după ce revista pe care o scotea și-a încetat apariția, iar el a fost declarat *persona non grata*. Lucrările pe care le publicase până atunci au fost interzise și scoase din circulație. Așa se face că prima culegere nouă și serioasă de folclor transnistrian, *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului*, (Chișinău, I, 2007, II, 2009), a apărut abia recent prin grija lui Grigore Botezatu, Mariana Cocieru, Tudor Colac și Ana Graur, cu ajutorul unui număr impresionant de colaboratori. Iordan Datcu observă că lucrarea cercetătorilor de la Chișinău *s-a făcut sub presiunea unei urgențe, sub presiunea unor factori destructivi care au acționat îndelungată vreme asupra creației populare a românilor transnistrieni*. Între aceștia, Tudor Colac, unul dintre coautorii culegerii, menționează izolarea totală de orice contacte cu țara de origine, presiunea lingvistică și culturală ucraineană, deznaționalizarea și asimilarea la o cultură străină dominantă. În aceste condiții este un adevărat miracol supraviețuirea peste generații a unui segment semnificativ de tradiții și manifestări spirituale tradiționale.

Același fenomen, în forme egal de brutale, se petrece în nordul Bucovinei și al Maramureșului. Ocupanții acestor teritorii au ras de pe fața pământului sate întregi, au deportat, transmutat, masacrat parte a populației și i-au lipsit de drepturi pe cei care au rămas, interzicându-le reprezentarea în parlament, școlarizarea și exprimarea în scris în limba maternă. Timp de decenii nu a fost publicată o singură colecție de folclor din această zonă. O primă culegere, din deceniul nouă, este datorată cineastului Dumitru Covalciuc, dar volumul care va acoperi golul de informație de o jumătate de veac este *Folclor din Țara Fagilor*, alcătuit de un colectiv impresionant din care au făcut parte Nicolae Băieșu, Grigore Bostan, Grigore Botezatu, Ion Buruiană,

Vasile Chisăliță, Victor Cirimpei, Dumitru Covalciuc, Iulian Filip, Andrei Hâncu, Efim Junghietu, Sergiu Moraru (Chișinău, Ed. Hyperion, 1993). Așa cum remarcă Iordan Datcu, numai doi din alcătuitoarii lucrării (Dumitru Bostan și Dumitru Covalciuc) sunt bucovineni; toți ceilalți sunt din Basarabia. Și, pentru a ilustra natura relațiilor dintre etnicii români și autoritățile de la Kiev, se cuvine să spunem că lucrarea nu a putut apărea la Cernăuți, ci la Chișinău. În pofida îndelungatului efort de deznaționalizare, documentele culese dovedesc că folclorul din nordul Bucovinei și Maramureșului este parte integrantă a culturii populare românești. Supraviețuirea tuturor formelor de cultură tradițională a devenit, cum observă și prefațatorul ediției, poetul Arcadie Suceveanu, o formă de rezistență împotriva politicii opresive a ocupantului.

Cercetarea folclorului de la est de Prut are o tradiție veche. Vârful de lance, T.T. Burada, a fost urmat la scurtă vreme de studiile lui Nichita Smochină, Ion Halippa, Alexei Mateevici, Gh. V. Madan, Ecaterina Nemirovski, Vasile Popovici, Al. Boldur, pentru ca în perioada interbelică atât monografiști locali, cât și membri ai Școlii sociologice de la București să participe la cercetări în câteva sate basarabene. În anii războiului, studiul condus de Anton Golopenția, consacrat românilor de la est de Bug produce și o culegere de folclor. Un început promițător, urmat apoi de o jumătate de secol de tăcere și de contrafaceri, încât aveai motive serioase să te întrebi dacă mai este posibilă o revenire la studiul obiectiv al fenomenului tradițional. Și, iată, atât la Chișinău, cât și la Cernăuți și Balta, apare o generație nouă de teoreticieni, culegători și analiști dedicați acestui domeniu. La cei deja amintiți să mai adăugăm numele lui Sergiu Moraru, Lilia Hanganu, I. Buruiană, Maria Mocanu, Alexandru Dârul, Valentina Mihailuc-Onofriescu, alții încă. Toți aceștia fac acum parte din grupul larg al cercetătorilor culturii populare românești. Cu un desăvârșit simț al previziunii, Iordan Datcu i-a inclus pe cei mai mulți în ultima

ediție a *Dicționarului etnologilor români*.

În cuprinsul volumului cu acest titlu, pe care îl prezentăm în continuare cititorilor interesați de studiile de cultură populară, Iordan Datcu acordă un spațiu aparte documentelor – epistole, declarații, – aparținând unor cărturari ai generației dinainte, stinși acum din viață. Textele, incluse într-un capitol distinct, ne dezvăluie natura relațiilor dintre oameni, speranțele câte le aveau, greutățile cărora le făceau față și, nu în cele din urmă, tensiunile epocii.

O parte însemnată a corespondenței provine de la Gh. Vrabie. Așa cum se știe, după încheierea războiului, revenit de la studiile încheiate în Germania, Gh. Vrabie înființează în 1945 *Cercul de studii folclorice*, la care invită pe toți specialiștii din țară. În cursul întrunirilor pe care le preconiza, aceștia aveau să-și prezinte cercetările, urmând ca lucrările să fie apoi publicate în volume colective. O bună parte a celor invitați răspund pozitiv și iau parte la dezbateri. Se numără printre ei G. Breazul, I. C. Chițimia, P. Caraman, Maria Goleșcu, I. A. Candrea, Ștefania Golopenția, R. Vulcănescu, Tr. Ionescu-Nișcov, O. Papadima, D. Șandru, V. Voiculescu, R. Vuia, Ernest Bernea, Apostol D. Culea, Al. Dima, alții încă. Cei mai mulți dintre folcloriștii aflați departe de capitală, cărora Gh. Vrabie, devenit secretar al grupului, le cere colaborarea, printre ei A. Gorovei, G. T. Kirileanu, D. Furtună –, se mulțumesc să subscrie la inițiativa confratelui lor. Deplasarea la București în vederea participării la o întâlnire științifică le apare de neconceput. Unul din corespondenți, profesor universitar cu vechi state de serviciu, își exprimă îndoiala că va putea lua parte la întrunire din cauza *îngreunării călătoriilor, a enormei urcări la tariful trenurilor și a greutăților cu alimentația*, drept care solicită să-i fie rambursat drumul. Un alt profesor universitar evocă și el *spezele excesive de călătorie la București*. Posibilitățile de comunicare și de informare sunt îngreunate de lipsa publicațiilor și de difuzarea defectuoasă a celor existente. Un

cercetător respectabil ca Traian Gherman crede că lucrările științifice încheiate riscă, în acele zile de frământări sociale, să rămână nepublicate. Temerea este exprimată la aflarea veștii că publicația *Cercetări folclorice* a fost suspendată după primul număr apărut. Un alt folclorist, Ion Diaconu, încearcă zadarnic ani de zile să întocmească un volum dedicat lui Ov. Densusianu. Cei care scriu emit opinii despre apropiații lor, își dezvăluie intențiile, unii dintre ei, ca prietenul Nicolae Bot, configurează proiecte editoriale care nu se vor realiza din motive ce nu țin de competența lor, sau folosesc prilejul pentru a face bilanțul impactului pe care l-au avut în meserie.

Cel mai adesea gândim corespondența ca pe un dialog. Epoca în care au fost trimise epistolele nu se supune acestei reguli. Avem doar scrisorile expediate, nu și pe cele primite de destinatari. Ele dau glas neliniștilor privitoare la posibilitățile deschise studiului, apăsări legate de greutatea vieții, de evoluția situației politice, acest din urmă aspect mai degrabă prin eludarea referințelor la ceea ce se petrece în jur. Ce puteau răspunde cei care le primeau, decât oferind o altă temere și altă tăcere?

Ajuns la capătul drumului în viață, Gh. Vrabie își face și el bilanțul: *Nu m-au stăpânit niciodată ambiții nemăsurate. Am robotit numai în dreptul casei și ferestrei mele și succesele care au venit, în cele din urmă, m-au prins în haina de lucru a fiecărei zile. Un optimism robust m-a ținut în picioare în fața tuturor hărțuielilor ce nu m-au ocolit, în noaptea comunistă.*

Într-un caz unic avem și un testament, cel al lui Tudor Pamfile, unul dintre folcloriștii importanți ai primelor decenii ale secolului trecut, autor, între altele, și al celui mai complet studiu de mitologie existent la vremea aceea. Este puțin cunoscut faptul că, după Unire, Pamfile a fost trimis în Basarabia pentru a ajuta la impulsivarea culegerilor și studiilor de folclor în provincia revenită în trupul țării. Acolo avea să-l surprindă moartea, în 1921, la vârsta de 38 de ani. Simțind apropierea

sfârșitului și *în plinătatea facultăților mintale fiind*, – cum enunță –, își întocmește testamentul în care, în afara unei case și a unei modeste sume de bani, lasă darurile de preț pe care le posedă, diverse pachete cu documente, *Academiei Române ca un semn mai mult de iubire pentru acest așezământ și ca o răsplată pentru bucuriile ce mi-a adus.*

Corpusul cronicilor care alcătuiesc volumul *Miscellanea ethnologica* dă măsura prezenței autorului lor în presa din țară, interesul lui pentru ceea ce se editează în domeniul culturii populare. Acesta își publică textele în mai toată presa literară din România și din Basarabia. Numeroase articole sunt consacrate folcloriștilor generației care ne-a precedat (P. Caraman, I. Diaconu, A. Fochi, Mihai Pop, O. Bârlea, O. Papadima, Gh. Vrabie, D. Caracostea), oameni pe care i-a cunoscut ca redactor la una din cele mai prestigioase edituri din țară, unde a contribuit la editarea operei lor, dar și culegătorilor ale căror texte au rămas mult timp necunoscute, cum ar fi Ilie Constantinescu, Mihai Bălăianu sau Grigore Crețu.

Un merit aparte al cărții este deschiderea spre arii în care antropologia culturală se intersectează cu semiotica sau estetica. Unul dintre cei care se află în această zonă de interferență este Ivan Evseev, al cărui volum, *Jocurile tradiționale de copii*, cercetează folclorul copiilor din perspectivă semiotică. Jocurile și jucăriile au la bază un simbolism ancestral, reîntâlnit adeseori în practicile magice ale adulților. Folosirea mingii, a cercului pot fi relativ ușor asociate cu practicile de divinizare a soarelui, așa cum cataligele *vădesc un străvechi substrat magic al călcării solului de primăvară de către un personaj mitic intruchipând fertilitatea și forțele genezice ale naturii*. Acest din urmă obicei este practicat până în zilele noastre în unele zone din Africa.

Un loc cu deosebire important în cronicile pe care le publică îl ocupă culegătorii și folcloriștii aflați la temelia studiilor

de cultură orală. I. Datcu consemnează împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Iuliu Zanne, cel care a publicat în zece volume masive cea mai cuprinzătoare colecție de proverbe ale românilor. Și pentru a ne lămuri asupra pasiunii pentru folclor a inginerului de la căile ferate, aflăm că tatăl lui, inginer și el, a avut pasiuni similare, a colaborat și a fost redactor la publicații literare, a scris el însuși poezii și a tradus texte poetice ale altora.

Articole comemorative sunt dedicate lui Moses Gaster, autorul primei lucrări de sinteză asupra folclorului românesc, G. Dem. Teodorescu, Dora D'Istria, Dumitru Stăncescu, S. Fl. Marian. Practic, nu există lucrare de seamă, nici

autor cu contribuții remarcabile, care să nu fie prezent în această lucrare. Și, pentru a nu-i nedreptăți pe contemporanii aflați departe de țară, dar apropiați sufletește de cultura ei, volumul cuprinde materiale analitice care privesc lucrările unor Paul H. Stahl, Paul Petrescu, Ioana Andreescu, Florica Lorinț, alții încă.

La capătul lecturii poți spune fără teamă de a greși că tot ce mișcă în spațiul culturii populare românești se află sub ochiul scrutător al lui Iordan Datcu.

CONSTANTIN ERETESCU
Providence
SUA

ADRIAN DINU RACHIERU. *Poeți din Basarabia*. – București – Chișinău, Editura Academiei Române – Editura Știința, 2010, 678 p.

Constelația „Poeți din Basarabia” prin telescop sociologic

Antologia *Poeți din Basarabia*, Editura Academiei Române – Editura Știința, București – Chișinău, 2010, 677 p., semnată de profesorul și criticul timișorean Adrian Dinu Rachieru, este o creditabilă oglindă evaluativă, suficient de distanțată pentru a reflecta cu lumina ei, în mod echitabil, toate generațiile poetice, care au evoluat în literatura din stânga Prutului, începând cu Mateevici și ajungând la Aurelia Borzin. Până la integrarea în câmpul de valori estetice românești, viziunea sociologică este poate cea mai relevantă pentru poezia care „își păstrează, prin memoria etnică, rădăcinile arheale românești dar care, sub «teroarea Istoriei», e bântuită de o «conștiință sfâșiată», căutându-și specificitatea” [1, p. 7]. O metodologie mai

potrivită pentru a crea o imagine încheagată a unui veac de poezie românească din Basarabia este greu de imaginat, mai ales că acest teritoriu (geopolitic, spiritual, cultural) a fost expus ritmic la inserțiile și fracturările Istoriei. Cel mai bun rezultat ar fi o colecție neomologabilă de destine poetice, indicând o „coexistență a valorilor”, ferită de alte etichetări unice și univoce, fie elogioase sau dimpotrivă depreciative, decât aceea de „basarabeană”, acceptată convențional de mai mulți.

Amintim că ipoteza sociologică de lucru constă în studiul operei și a literaturii în ansamblu din perspectiva contextului de civilizație, a codurilor care le-au generat. Potrivit susținătorilor acestei grile de interpretare, Bonald, Brandes, Bourdieu,